

**1787-1791 OSMANLI-RUS SAVAŞI ÖNCESİ KUZEY KAFKASLARIN
ТАHKİMİ: ANAPA KALESİ**

***FORTIFICATIONS IN THE NORTHERN CAUCASIA BEFORE THE RUSSO-
OTTOMAN WAR OF 1787-1791: ANAPA CASTLE***

***СЕВЕРО-КАВКАЗСКИЙ ОПЛОТ ПЕРЕД ТУРЕЦКО-РУССКОЙ ВОЙНОЙ
1787-1791 ГОДОВ: КРЕПОСТЬ АНАПА***

Cengiz FEDAKÂR *

ÖZET

1768-1774 Osmanlı Rus savaşından sonra imzalanan Küçük Kaynarca antlaşması ile Kırım'a bağımsızlık verilmiş; Rus yanlısı Şahin Giray da Kırım hanı olarak atanmıştır. Osmanlı devleti bu durumu Rusya ile 1779 tarihinde imzaladığı Aynalıkavak Tenkihnâmesi ile kabul etmiştir. 1782 yılında batılı anlamda bir takım reformlar yapmaya çalışan Şahin Giray'a karşı Kırım'da ayaklanma çıkmış; bunu bahane eden Rusya Kırım'ı işgal ve bir yıl sonra da ilhak etmiştir. Elden çıkan ilk Müslüman toprağı olması dolayısıyla Kırım'ın kaybını bir türlü hazmedemeyen Osmanlı Devleti, burayı tekrar topraklarına katmak için özellikle Kuzey Kafkasya'da bir takım askerî ve siyasî faaliyetlere girişmiştir.

Bu çerçevede Rusya sınırına en yakın ve müstahkem yer olan Anapa'da bir kale inşa etmiştir. Diğer yandan bölge kabileleri ile de yakın temasa geçerek ortak düşmana karşı birlikte mücadele olgusu yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacı, Anapa kalesi odaklı Osmanlı Devleti'nin Kırım'ı geri almak için Kuzey Kafkasya'da icra ettiği askerî ve siyasî faaliyetlerdir.

Anahtar kelimeler

Anapa Kalesi, Osmanlı, Rus, Kafkas, Çerkesler, Ottoman

ABSTRACT

With the Treaty of Küçük Kaynarca (1774), signed after the Russo-Ottoman war of 1768-1774, the Ottoman Empire lost the Crimean Khanate. It thus became nominally independent state and its first ruler was pro-Russian Şahin Giray. The new status of the Khanate was confirmed by the Aynalıkavak Agreement signed in 1779 between Russia and the Empire. As a ruler, Şahin Giray inaugurated a modernization process in the Khanate, but faced fierce opposition and a revolt started in 1782. Using the upheaval as a pretext, the

* Arş. Gör., Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü – Edirne / TÜRKİYE

Russians entered the Khanate and annexed it the following year. Being the first Muslim territory lost the enemy, it was a severe blow to the Ottomans. Thereafter, the Ottoman rulers tried to develop military and political strategies in the Caucasia to regain the Khanate.

An important part of the military strategy was to build a fortress in Anapa, a strategically important place on the Russian frontier. Moreover, contacts were established with the local tribes with the aim of collaborating with them against the Russian threat. Focusing on the Anapa fortress, the aim of this paper is to study the military and diplomatic strategies employed in the Northern Caucasia by the Ottoman Empire to take back the Crimean Khanate from the Russians.

Key Words:

Anape Castle, Otoman, Russian, Caucausia, Circassian trbes.

РЕЗЮМЕ

В итоге подписания мирного договора в Кучук Кайнардже после окончания турецко-русской войны 1768-1774 годов, Крым стал независимым государством и крымским ханом был объявлен сторонник русской политики Шахин Гирай. Османская империя признала это положение после заключения договора с Россией в Айналыкаваке в 1779 году. В 1782 году в Крыму вспыхнуло восстание против реформ Шахин Гирая, что послужило для России поводом для осады Крыма и завоевания его год спустя. Крым был первым мусульманским государством, потерянным Османской империей. С целью вернуть власть в Крыму, Османская империя предприняла некоторые военные и политические меры на Северном Кавказе.

В рамках данных действий была воздвигнута крепость в наиболее близком к границе с Россией городе Анапе. С другой стороны, вступая в теплые отношения с мирным населением, османцы проводили политическую подготовку к совместному противостоянию общему врагу.

Ключевые слова:

Крепость Анапа, Османская империя, Россия, Кавказ, Черкезы, Османская империя.

Kırım'ın Elden Çıkışı

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılın son çeyreğine kadar kuzey savunma kuşağı diyebileceğimiz Karadeniz'in kuzeyi, Kırım ve Ukrayna steplerine kadar olan kısmın emniyeti, bir takım irili ufaklı kaleler vasıtasıyla sağlanıyordu. Bu dönemde hem güvenliği tehdit edici ciddi bir güç bulunmamakta hem de Kırım Hanlığı'nın bu bölge ve idarî anlamda ona bağlı bulunan Kuzey Kafkasya¹ ile doğrudan ilgilenecek Osmanlı Devletinin kuzey ve kuzey doğu Karadeniz güvenliğinde ileri karakol vazifesi görmekte idi.

1768-1774 savaşında Osmanlı Devleti o ana kadar tarihinde uğradığı en ağır mağlubiyetle karşılaşırken, Rusya da parlak bir zafer kazanmıştı. Nitekim bu durum iki taraf arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'na (21 Haziran 1774) da yansımıştır. Antlaşmanın azınlıklar, Eflak-Boğdan gibi Rusya'nın lehine çok önemli maddeleri bulunmakta idi. Fakat sonuçları itibarıyla en mühimi Kırım'la ilgi olanı idi. Kırım'a sözde bağımsızlık

verilerek Osmanlı Devleti hakimiyetinden çıkarılmış, Rusya ise Karadeniz'in kuzeyinde kendine stratejik bir dayanak sağlamıştı²". Bundan sonrası Rusya için daha kolay olacaktı. Nitekim han olarak atanmasında Rusların desteğini alarak bağımsız hükümdar edasıyla hareket eden Şahin Giray, Osmanlı Devleti'nin muhalefetine rağmen Aynalıkavak Tenkihnâmesiyle (10 Mart 1779) durumunu sağlamlaştırmış, meşruiyetini İstanbul'a da kabul ettirmişti³. Venedik'te tahsilini yapan ve Avrupaî tarzda devlet kurma düşüncesinde olan Şahin Giray, bu hususta Çariçe II. Katerina'ya güvenmekte idi. Devlet teşkilatında batılı anlamda reformlara teşebbüs etmesi, Osmanlı Devletine bağlı Kırım halkı arasında infiale sebep olmuştur. Halk nezdinde *Rus ortağı kâfir* gözüyle bakılan Han'a karşı ayaklanma çıkmış, Şahin Giray Kırım'ı terk etmek zorunda kalmıştı. Aradığı fırsatı yakalayan Çariçe, 1782 yılında General Potemkin komutasında bir ordu göndermiş, 30 bin Kırım Türkünün öldüğü bu harekât neticesinde Kırım Rusya'nın bir vilayeti haline dönüşmüştür⁴.

Kaybedilen ilk İslâm toprağı olması hasebiyle derin tesir bırakan bu oldu bittiyi hazmedemeyen İstanbul, Kırım'ın tekrar alınması için yoğun savaş hazırlığına başlamıştır. Hazırlıkların en önemli ayağını, sonradan inşa edilen Anapa kalesi minvalinde Kuzey Kafkasya oluşturmaktaydı. Bunun için bölgeye rüşünü ispatlamış, deneyim sahibi birinin görevlendirilmesi gerekmekteydi. Yeni Rusya hududuna en yakın kale olan Soğucak'a muhafız olarak atanacak olan kişi, buradan siyasî ve askeri faaliyetleri koordine edecekti. O dönemde bu vasıflara uyan ve verilecek görevi layıkıyla yerine getirebilecek bir isim göze çarpmakta idi o da Ferah Ali Paşadır.

A. Siyasî Faaliyetler

Soğucak Muhafızı Olarak Ferah Ali Paşa ve Kafkas Kabileleri

Ferah Ali Paşa Gürcü menşelidir. Koca Abdi Paşa'ya⁵ mühürdarlık görevi yapmıştı⁶. 1768–1774 Osmanlı Rus savaşlarında aktif görev aldı⁷. Kendisi Rumeli'deki başarısından sonra Abdi Paşa'nın da en güvendiği insanlardan olmuştu. Abdi Paşa'nın İstanbul'a tavsiyesi neticesinde Ferah Ali'ye Soğucak muhafızlığı teklif edilmişti. O da bölgenin tahkimi ve sıkıntıya düşmeden icraatta bulunabilmesi için bir takım şartlar öne sürmüştü, bunların kabulü mukabilinde muhafızlığı uhdesine alabileceğini belirtmişti. Talepleri İstanbul tarafından olumlu karşılanmış ve kendisi ve maiyetindekileri Soğucak'a götürecek olan kalyon da hazırlanmıştı⁸. Daha sonra Ferah Ali, Rumeli Beylerbeyiliği ve vezaret rütbesiyle, Ankara Sancağı da arpalık verilmek suretiyle, Soğucak muhafızı olarak atandı⁹. Ayrıca talep ettiği Tombasar mukataası geliri de kendisine has olarak verilmiştir¹⁰.

Ferah Ali Paşa Soğucak kalesine gittikten sonra bölge ahalisini yakından tanımak maksadıyla çeşitli vesilelerle içlerine adamlar göndererek bunlar hakkında malumat edinmekte idi¹¹. Kuzey Kafkas kabileleri¹² arasında yer alan olan Demirköy, Besni, Bezadug, Hatukay, Jane ve Abazin kabilelerine kendi rızalarıyla devlete bağlılık yemini ettiren Ferah Ali Paşa, daha sonra kabilelerin ahitlerine sadık kaldıklarını beyan etmiştir¹³. Diğer yandan Kuban nehrinin güneyinde yani Osmanlı Devleti arazisinde yer alan kabilelerin ileri gelenlerine İstanbul'dan gönderilen fermanlarla Osmanlı Devleti'nin onların yanında yer aldığı ve onların da eskiden olduğu gibi yine devlete sadık kalmaları ve Soğucak Muhafızı Ferah Ali Paşa ile ittifak halinde hareket etmeleri istenmiştir¹⁴.

Rusya'nın Kafkas Sınırında Giriştiği Askerî Faaliyetler

Ruslar, Osmanlı Devleti ile sınırı olan Kuban Nehri boyunca yaklaşık 90 bin asker yığıldı, bunlardan 36 binini Taman'a diğer kalan kısmı ise nehir boyunca daha önceden belli aralıklarla yaptığı kale ve tabyalara bölük bölük yerleştirmiştir. Diğer yandan Ruslar, Osmanlı idaresinde kalan Abaza ve Çerkes taifesine kendi idarelerine girmeleri hususunda

baskı yapmaya başlamıştı¹⁵. Tüm bu faaliyetlerden sonra Rusların sınır ihlalleri yoğunlaşmıştır. Rus askerlerinden bir kol Kuban Nehrinin güneyinden Jane'ye ve Hatukay kabilesinin yaşadığı bölgeye girmiş diğer bir fırka da Kuban nehrinin kollarından Labe nehrini geçerek Tatar kavimlerinin yaşadığı bölgeye girerek baskın yapmış bir çok insanı öldürerek mal varlıklarını yağmalamışlardı¹⁶. Diğer yandan Ruslar, sorunlarının onlarla olmadığını asıl işlerinin Abaza ve Çerkes kabileleriyle olduğunu ifade etmekten de geri kalmamışlardır. Aynı Ruslar, Abaza ve Çerkes kabilelerine gittiklerinde ise onlara da, sorunlarının Abaza ve Çerkeslerle olmadığını düşmanlarının Osmanlı Devleti olduğu propagandasını yaparak, kendi tarafına olmasa dahi en azından tarafsız kalmalarını garanti altına alma politikası gütmekte idi¹⁷. Bu arada Kırım Hanı Şahin Giray, Rusların da tesiriyle boş durmuyor Çerkes kavimlerini kendi tabiiyetine almaya çalışıyordu. Onlara yaptığı propaganda da *iki devlet sizi dahi bana verdi. Zira otağında olmağa muhtaçsız* diyerek tehditkâr ifadelerle adamlarıyla haber gönderiyordu. Ruslar aynı faaliyetleri Taman'da da icra ediyordu¹⁸. Bunun üzerine bölgenin ileri gelen Abaza ve Çerkes kabile reisleri, İstanbul'a gönderdikleri takrirlerinde, Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirdiler ve devletten yardım talebinde bulundular¹⁹. Hem İstanbul'da yapılan görüşmelerde hem de daha sonra gönderilen emirde, kendilerine içlerini rahat tutmaları, Soğucak muhafızıyla işbirliği içinde olmaları tembihlendi. Ayrıca Soğucak Kalesi'nin de onlara emaneti vurgulandı²⁰.

Taman, Temrük, Açe ve Açu kaleleri Kuban nehrinin Azak denizine döküldüğü kıyı şeridinde ve nehrin oluşturduğu deltada yer almakta idi. Söz konusu kale ve bölgeler Rus işgali ve akabinde yapılan anlaşma sonucunda Rusya'da kalmıştı. Bu durum karşısında Rusya idaresinde kalmak istemeyen bu bölgelerin asker ve ahalileri taşıyabildikleri kadar eşyalarıyla birlikte Kuban nehrini geçerek Osmanlı topraklarının başlangıç noktası olan Anapa'ya sığındılar. Ferah Ali Paşa onları Abaza kabilelerinin yaşadığı bölgeye iskân etti. Ne var ki kabile mensuplarından bazılarının göçmenlerin mallarını yağmalaması zaten zor şartlarda buraya gelmiş olan insanları daha da zor duruma sokmuştu. Durumun Ferah Ali Paşa'ya yansması üzerine Paşanın direktifiyle Anapa kalesinin yapımına yardım etmişler, daha sonra güçlerinin yettiği miktarda taştan, topraktan ve kamıştan evler yaparak buraya yerleşmişlerdir²¹. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşında Kili, İsmail, Tolcu, Babadağ, Bazarcık ve Kozluca gibi yerlerde Ruslara büyük kayıplar verdiren Bucak Tatarları, yanlarında taşıdıkları ganimetler, aile ve çocuklarıyla birlikte Kuban nehrini geçerek Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardı. Bunlar Anapa civarında Kabilelerin için yerleştirildiler²².

Anapa Kalesinin İnşası

Yukarıda da belirtildiği üzere Kırım'ın kaybıyla birlikte Kuzey Kafkasya'da oluşan savunma zaafı ve Rus tehdidi, bölge ahalisini derin endişeye sevk etmiş, Soğucak Muhafızı Ferah Ali Paşa'ya durumlarını arz etmeleriyle bu durum, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya savunma hattını kuvvetlendirmek amacıyla bölgeye atadığı Paşa için de fırsat olmuştu. Nihayetinde Kuban nehrinin Azak Denizi'ne döküldüğü yerde, Hem Kızıldağ boğazına hem de Soğucak kalesine yakın, mesafede ve Karadeniz'e sahili bulunan Anapa burnuna, Soğucak kalesi büyüklüğünde bir kale yapılması hususunda beklenen emir gelmiştir²³. İnşa faaliyetleri için öncelikle bölge imkânlarının kullanılması, kalan gerekli mühimmatın da İstanbul'dan gönderileceği bildirildi²⁴. Ferah Ali Paşa da keşifte bulunmak üzere kale inşa olunacak mahalli bizzat görmek üzere bölgeye gitmişti. Anapa'ya gittiğinde Taman'la sınır olması sebebiyle Rusya hududuna da yakın olan bölge düşman tarafından zapt edildiği takdirde, Rusya'ya set olduğu düşünülen Soğucak, Gelincik ve Sohum kalelerinin tehlikeye gireceği kanaatine varmıştı²⁵. Kalenin yapılmasını gerektiren diğer önemli faktör ise Anapa'nın, yönünü İstanbul'a dönen ve Ruslara karşı korunma talebinde bulunan bölge kabilelerinin merkezinde bulunması idi.

Hazırlanan keşif defterinde toplam masraf 574 kese 134,5 kuruş olarak tespit edilmişti. Bu meblağdan 181,5 kese 30,5 kuruş indirimle gidilerek 392,5 kese 99,5 kuruş tutarında bir keşif bedeli hesaplanmıştı. Akçe hesabından tutarı 23 milyon 561 bin 960 olarak çevrilen meblağ, 196 bin 349,6 kuruş oldu²⁶. Kale yapımına Soğucak cephanesinden gönderilen 1000'er adet kazma ve kürekle çeşitli mühimmatla başlandı. Ayrıca o havalide yaşayan Nogayların iş gücünden faydalandı. Anapa'nın, denizden yüksekliği 2222 zira²⁷ olarak hesaplanmıştır²⁸. Kazılacak hendek, tabya ve kapı yerlerinin planları yapıldı. Bölgeye yerleştirilen Tatar delikanlılarından, o sene için kale inşasında görevlendirilenlerden askerlik hizmetinden muaf tutulmak suretiyle, her gün bin kişi hendeklerin açılmasında ve inşasında çalıştırıldı²⁹. Kalenin denizden yüksekliği ise 4725 zira' olacaktı. Denize bakan, uçurum kenarında ve yüksekliği 1325 zira' olan kısmında şaranpo yapılmasına ihtiyaç duyulmadı. Yapılmakta olan iç kalenin yüksekliği 450 zira' idi. Bina Emni Süleyman Ağa'ya teslim edilmek üzere İstanbul'dan 74 adet kürek, 43 kazma, 26 torba, 25 sepet ve deste küfesi, 6 arka semeri, 1 kilim, 10 vukıyyelik kurşun, 2 adet keçe vs. mühimmat Anapa'ya gönderildi³⁰. Sadrazam Çukadarı Ali Ağa vasıtasıyla Süleyman Ağa'ya teslim edilen 5000 kuruş³¹ ile kalenin bir taraftan diğer tarafına hendek kazıldı, dört tabya ve iki kale kapısı inşa edildi.

Hem Anapa'da yapılmakta olan kale için hem de Çerkes kabilelerinin yaşadıkları bölgelerde yapılacak kalelere yerleştirilmek üzere 10 adet top, 100 kantar barut bir miktar Mısır fitili gönderildi. Bununla birlikte İstanbul'dan kale yapımında mahir kimselerin seçilerek Anapa'ya gönderilmesine karar verildi³². İstanbul'dan keşif için Anapa kalesine gidip dönen mimar halifesi tahririnde, kale için kereste, mühimmat ve inşaatta çalıştırılacak amele esnafına ihtiyaç duyulduğunu belirtiyordu. Baş mimar İbrahim Ağa, keşif defterini inceledikten sonra, talepte bulunulan levazimat ve amele gemilerle bölgeye nakledildi³³. Kalede ihtiyaç duyulan amele sınıfından her birinden birer kişi olmak üzere tekerlekçi, marangoz, doğramacı, demirci ve çilingir Anapa'ya gönderildi³⁴. 1783-1786 yılları arasında mali sıkıntılar sebebiyle kimi zaman duraklamalarla birlikte İstanbul ve Anadolu'dan gerek mühimmat sevkiyatı gerekse amele sevkiyatıyla Anapa'da inşa olunan binalar büyük oranda tamamlanmıştır. Ferah Ali Paşa'nın 1785'te ölümü ve halefleri Bicanzade Ali Paşa ve İpekliade Mustafa Paşa zamanlarında Anapa'nın tahkimatına devam edilmiştir. Dönemin Osmanlı Sultanı I. Abdülhamid'in istihkâmlarına azami seviyede dikkat gösterilmesini istediği kaleler arasında Anapa ve Soğucak'ın da bulunması, söz konusu kalelerin muhafızlarının İstanbul'a yapmış oldukları taleplerin yerine getirilmesinde titizlik gösterilmesine vesile olmuştur³⁵.

Anapa Kalesi'nde Askerî Teşkilatın Kurulması

Ferah Ali Paşa'nın muhafız olarak atanmasından sonra, bölgede yoğun bir savaş hazırlığı dönemi de başlamış oldu. Soğucak kalesinin istihkâmları kuvvetlendirilmiş, buraya mühimmat ve asker takviyesi yapılmış, ayrıca Soğucak'la beraber o zamana kadar bölgenin en önemli ticarî ve askerî lojistik üssü olan Gelincik limanı çevresine de tabyalar yapılmıştır. Eski bir Ceneviz kalesi kalıntıları üzerine yeniden yapılan Anapa kalesinin dışında Kuban nehri boyunca iskân edilen kalelerde 1784 yılından itibaren Rus işgali sonrası Temrük, Açe ve Açu kalelerinden gelen yerli yeniçerilerle Anapa kalesinin askerî teşkilatlanması büyük oranda sağlanmış oldu. Kalede inşa olunan altı tabyada ve ihdas olunan 11 cemaatte toplam 817 yerli yeniçeri görevlendirilmiştir³⁶.

İnşâ ve Tahkim Edilen Diğer Kaleler

Bütün bu faaliyetlerin yanı sıra, Anapa kalesi civarında olan Nogay kabilelerinin yerleştiği Hacılar kalesinin toprak hafri yapıldı. Bu iş için Ferah Ali Paşa tarafından Kaftanî Ali Ağa görevlendirildi. Hatukay ile Jane bölgesine yerleştirilen Nogay kabilelerinin ko-

runması için Sofracıbaşı Abdullah vasıtasıyla toprak kale inşa edildi³⁷. Soğucak'a siper inşaatı için gönderilen çiviler kullanılarak, Kuban nehrinin güneyinde beş kabilenin yaşadığı bölgeye 2500 zira' kare içinde cami, cephanelik, mühimmat ve zahire ambarları inşasına, tahminen yapımı 35 bin kuruşa mal olacak şarapoları da bulunan kalenin yapımına karar verildi. Anapa kalesinin inşası ve Kuban nehrine yapılmakta olan kaleler, bölgede yaşayan kabilelerin emniyet endişesini gidermiş oldu. Taman yarımadasında, Kuban nehrinin Rusya tarafında kalan kısmında yer alan Açe kalesi, Ruslar tarafından tahkim edilmekte olduğundan karşısına uygun bir mahalle toprak kale yapımına karar verildi³⁸. Demirköy'de de bir toprak kale yapımına başlandı³⁹. Hacılar'da hafrolunan hendek ve tabya için 1920 kuruş; Demirköy'de inşa olunan toprak kale için 2040 kuruş ve Hatukay-Jane bölgesinde inşa olunan toprak kale için de 1350 kuruş harcandı⁴⁰.

Ferah Ali Paşa'nın idaresi ve öncülüğünde Anapa'da devam eden imar faaliyetleri sadece bir kale hüviyetinde olmayıp yeni bir hayat sahası ve şehir görünümü arz etmekte idi. Kenarı sur ve hendeklerle çevrili, içinde iç kalesinin yanı sıra han, hamam, medrese, kütüphane gibi sosyal tesislerle yüzlerce dükkan ve konutlar inşa edilmiş, iskelede yeniden düzenlenen gümrük kapısıyla birlikte ticaret gelişmiş ve birkaç yıl içerisinde Anapa cazibe merkezi haline dönüşmüştür. Bununla birlikte kale ahalisinin ve bölgenin güveni için tedbirler alınmaya devam edilmiştir. Bunlardan birisi de Anapa iskelesinin bulunduğu yere bir toprak kale daha yapılması tasarlandı bu hususta Anapa kalesi Muhafızı Altıkulaçzade Elhac Hüseyin Ağa'ya gönderilen emirde kale yapımına ihtimam gösterilmesi Anapa kalesi iskelesinin istihkâmının güçlendirilmesi ve bunun için de buraya toprak tabya yapılması istendi. Hassa mimarbaşı tarafından yapılan keşif ve hazırlanan defter doğrultusunda yapılacak olan kalenin 39 bin 800 kuruşa mal olacağı hesaplandı. Kalenin keşif defterinde kalenin önüne toplam 155 bin 400 zira' kare hendek kazılması ve şarapolar yapılması, bunlara üç adet kapı yerleştirilmesi, dört adet tabya, ve kalenin içine kârgir cephanelik yapılması planlanmıştır⁴¹. İki yıl süren inşaat faaliyetleri bazı duraksamalarla birlikte iki bina emini, Hüseyin Ağa ve halefi Abdullah Bey zamanında tamamlanmıştır. İstanbul'dan gönderilen mühimmatla birlikte inşaatla kullanılacak keresteler bölgeden temin edilmiştir. İş gücü olarak da İstanbul'dan gönderilen ustaların yanında çalışmak üzere daha çok Tatar kabilelerinden yevmiyeli ameleler temin edilmiştir⁴².

İnşaat faaliyetleri sadece Anapa kalesi ile sınırlı kalmamakta idi. Hem Anapa'ya hem de Soğucak'a çok yakın mahalde olan Gelincik burnu diye tabir edilen yere de kale yapılması planlanmıştır. Bunun için ilk etapta o tarafta bulunan mimar halifesi vasıtasıyla kale mahallerinin keşfi yapılarak İstanbul'a müracaatta bulunulmuş, bir ay sonra da muvafakat alınmıştır⁴³. Gelincik limanında da bölge savunmasına katkıda bulunacak tabya inşa edilmiştir. Ferah Ali Paşa öncülüğünde Kuzey Kafkasya'da savaş hazırlıkları devam ederken kısmen güneyde, günümüz Gürcistan sınırlarında yer alan Faş kalesi de tahkim edilmiş, buraya top ve mühimmat sevkıyatı yapılarak, kalede 1255 asker görevlendirilmiştir⁴⁴.

Sonuç

Ferah Ali Paşa'nın öncülüğünde başlayan Osmanlı Devleti'nin yeni Kafkas stratejisinin temelinde Kırım'ın Ruslardan geri alınması yatmakta idi. Bununla beraber Osmanlı Devleti'nin yeni tanımaya başladığı Kuzey Kafkas kavimlerinin Ruslardan korunma talepleri de İstanbul'un bölgede takip edeceği politikaların belirleyici etmenlerinden olmuştur. Ferah Ali Paşa'nın kişisel özverisi ve gayretleri sonucunda bölge kabilelerinin İstanbul'a itaatlerini bildirmeleriyle yetinmeyerek savaş zamanında on binlerce asker çıkaracaklardı. Kabilelerin İstanbul'a yaklaşımı, Osmanlı Devleti'ne, yabancı olduğu Kuzey Kafkaslarda daha rahat hareket imkanı sağlamıştı. Sonuçta yapılan askerî hazırlıklar her iki tarafın da

çıkarma idi. Üç yıl zarfında hudut olan Kuban nehri boyunca, Abaza ve Çerkes kabilelerinin yoğun yaşadığı bölgelerde toprak kale ve tabyalar yapılmıştır. Aynı zamanda Soğucak kalesi ve Gelincik limanı tabyası ve Faş kalesi de yeniden tahkim edilerek savaşa hazır konuma getirilmiştir. Ne var ki Ferah Ali Paşa'nın ölümü ve haleflerinin kendisi kadar özveri göstermemesi sonucunda hem Kafkas kabilelerinin devlete olan bağlılığı, hem de bölgenin tahkimi zaafa uğramıştır.

Sonradan görüleceği üzere Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya'da oluşturduğu savunma kalkanı sayesinde Rusların güneye, Gürcistan'a inmesi en az yirmi yıl engellenmiştir. Nitekim bölge üzerinden Gürcistan'a geçmeye muktedir olamayan Ruslar, Hazar seçeneğini kullanarak deniz yoluyla Dağıstan üzerinden Gürcistan'a vasil olabilmişlerdir.

NOTLAR

- ¹ Kafkaslar genel hatlarıyla, Karadeniz'in kuzey doğusundaki Taman yarımadası ile Hazar Denizi'nin batısındaki Apşeron yarımadasına kadar olan kısma verilen addır. Diğer bir tarifile Avrupa, Asya ve Afrika arasına girmiş olan ve 5000 km boyunca uzayan Akdeniz, Ege Denizi, Marmara Denizi, Boğazlar, Karadeniz ve Azak Denizi gibi iç denizlerin oluşturduğu su koridorunun kuzey ucunda yer almakta, aynı zamanda Hazar Denizi vasıtasıyla da Türkistan'a bağlanmış bir mahiyettedir. Bu özellikleriyle Kafkasya doğu-batı ve kuzey-güney yollarının kesişme noktasında yer almaktadır. Kuzey Kafkasya ise Batıda Kara Deniz, güneyde Gürcistan, kuzeyde Kuban nehri ve doğuda Elbrus dağları ile sınırlandırılmaktadır. Bu bölge içerisinde Anapa, Taman yarımadasının güneyinde, burun şeklinde çıkıntı ile Karadeniz sahilinde yer almaktadır (Sergey Anisof, *Kafkas Klavuzu*, (çev. Binbaşı Sadık), İstanbul 1926, s. 1; İsmail Berkok, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul 1958, s. 2; Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul 1979, s. 4).
- ² Küçük Kaynarca Antlaşması ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Roderic H. Davison, "Russian Skill and Turkish Imbecillity: The Treaty of Kuckuk Kainardji Reconsidered", *Slavic Review*, Vol 35, No.3, 1976; Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması" *DİA*, C.26, Ankara 2002, s.524-527.
- ³ A. H. Ongunsu, "Abdulhamid I", *İslâm Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul 1968, s. 75.
- ⁴ Şahin Giray'ın Hanlıktan uzaklaştırıldıktan sonra Osmanlı Devleti'ne sığınması ve katledilmesine kadar olan süreçle ilgili daha geniş malumat için bkz. Feridun M. Emecen, "Son Kırım Hânı Şahin Giray'ın İdamı Mes'elesi ve Buna Dâir Vesikalar", *Tarih Dergisi*, S. 34, İstanbul 1984.
- ⁵ Abdî Paşazade Ali Paşanın oğludur. Enderunda yetişen ve 1762'de vezir olduktan sonra Sivas, Kars, Kengırı valiliklerinde bulundu. 1768-1774 Osmanlı Rus savaşlarında İbarail kalesi muhafızı ardından Boğdan seraskeri olarak atanmıştı (Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî I*, (haz. Nuri Akbayar), İstanbul 1996, s.53-54.
- ⁶ Haşim Efendi, *Ahval-i Anapa ve Çerkes*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Kitaplığı, nr: 1564, vr. 65b-66a.
- ⁷ Haşim, vr. 2a-2b.
- ⁸ vr. 2a-4a. Haşim, Ferah Ali Paşa'nın talepte bulunduğu hususlar, inşaat ve savunmada kullanılacak mühimmat ve cephane; inşaatta çalıştırılacak amele ve savunmada görevlendirilecek askerlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Haşim Efendi, *aynı eser*, vr. 2b-4a.
- ⁹ BOA, A.RSK,1601, s.26, 46, (1196 M. 9 / M. 25 Aralık 1781); C.DH, 11138.
- ¹⁰ BOA, C.AS, 1006 (14 M. 1196 / 30 Aralık 1781).
- ¹¹ BOA, HAT, 21/1011-C (28 L. 1199 / 3 Eylül 1785).

- ¹² Kafkaslar, sahip olduğu coğrafi konumu itibarıyla bir çok kavmin uğrak noktası olmuş, bu durum etnik yapısına da yansımıştır. Kafkasya’da yaşayan başlıca Kavimler: Türk, Hint-Avrupa ve Kafkas kavimleridir (Gökçe, s.9). Çalışma konumuzu teşkil eden Kuzey Kafkasya kavimleri ise kendi içlerinde de boylara ayrılan Abaza ve Çerkes kavimleridir. Bununla birlikte Rus işgali sonrası Bucak ve Kırım’dan göçen Tatar kabileleri de Kuzey Kafkas kavimlerinden addedilebilir
- ¹³ BOA, HAT, 28/1339 (29 N. 1197/28 Ağustos 1783).
- ¹⁴ BOA, ADVN.MHM.d, 183. s. (18 B. 1199/ 27 Mayıs 1785).
- ¹⁵ BOA, HAT, 28/1339 (1197.N.29/M. 28 Ağustos 1783).
- ¹⁶ BOA, HAT, 27/1292.
- ¹⁷ BOA, HAT, 27/1301 (1197/1782-1783).
- ¹⁸ BOA, HAT, 27/1292, (1197/1782); A.E. SABH.I, 25515.
- ¹⁹ BOA, A.DVN,DVE (1), 17-73.
- ²⁰ BOA, A.DVN,DVE (1), 17-77.
- ²¹ BOA, HAT, 21/1011-C (28 L. 1199 / 3 Eylül 1785).
- ²² Haşim, vr. 19b-20a.
- ²³ BOA, HAT, 21/1011-C (28 L. 1199 / 3 Eylül 1785).
- ²⁴ BOA, C.AS, 50364, (7 B. 1196 / 18 Haziran 1782).
- ²⁵ Haşim, vr. 18b-19b.
- ²⁶ BOA, D.BŞM.BNE, 16036.
- ²⁷ Hesaplarda 1 zira’ın 75 cm olduğu mimarî zira’ kullanılmıştır.
- ²⁸ Haşim, vr.18b-19b.
- ²⁹ Haşim, vr.20a-20b.
- ³⁰ BOA, D.BŞM,BNE, 24/5, (1 Z. 1198 / 16 Ekim 1784).
- ³¹ BOA, D.BŞM, 6553/80, (1 M. 1198 / M. 26 Kasım 1783).
- ³² BOA, HAT, 28/1339.
- ³³ BOA, D.BŞM, 6563/27, (17 S. 1198 / 11 Ocak 1784).
- ³⁴ BOA, MAD, 8946, s. 296 (26 B. 1200 / 25 Mayıs 1786).
- ³⁵ Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001, s.175.
- ³⁶ BOA, C.AS, 49592, (23 Ca. 1199 / 3 Nisan 1785).
Haşim Efendi, *Ahval-i Anapa ve Çerkes*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Kitaplığı, nr: 1564
- ³⁷ BOA, D.BŞM, 51507, s. 163 (Gurre R. 1200 / 01 Şubat 1786).
- ³⁸ BOA, A.E, SABH.I, 10398, (27 B. 1199 / 5 Haziran 1785).
- ³⁹ BOA, D.BŞM, 6733/75.
- ⁴⁰ BOA, D.BŞM, 6750/70, (7 R. 1199 / 17 Şubat 1785).
- ⁴¹ BOA, A.E, SABH.I, 24791, (10 Ş. 1200 / 8 Haziran 1786).
- ⁴² BOA, C.AS, 39039, (15 N. 1201 / 1 Temmuz 1787).
- ⁴³ BOA, C.AS, 14677, (2 Ş. 1196 / 13 Temmuz 1782).
- ⁴⁴ Mahir Aydın, “Kaf Dağı’nda Türk Kalesi”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.20, İstanbul 2009, s.312. Faş kalesinin yeniden inşası için bkz. Mahir Aydın, “Faş Kalesi”, *Osmanlı Araştırmaları VI*, İstanbul 1986.

KAYNAKLAR

- Haşim Efendi, *Ahval-i Anapa ve Çerkes*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Kitaplığı, nr: 1564
- A. H. Ongunsu, “Abdulhamid I”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul 1968, s. 75.
- Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul 1979
- Feridun M. Emecen, “Son Kırım Hânı Şahin Giray’ın îdamı Mes’elesine ve Buna Dâir Vesikalar”, *Tarih Dergisi*, S. 34, İstanbul 1984.
- Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001
- İsmail Berkok, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul 1958
- Kemal Beydilli, “Küçük Kaynarca Antlaşması” *DİA*, C.26, Ankara 2002, s.524-527.
- Mahir Aydın, “Kaf Dağı’nda Türk Kalesi”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.20, İstanbul 2009.
- Mahir Aydın, “Faş Kalesi”, *Osmanlı Araştırmaları VI*, İstanbul 1986.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî I*, (haz. Nuri Akbayar), İstanbul 1996
- Roderic H. Davison, “Russian Skill and Turkish Imbecility: The Treaty of Kuckuk Kainardji Reconsidered”, *Slavic Review*, Vol 35, No.3, 1976;
- Sergey Anisof, *Kafkas Klavuzu*, (çev. Binbaşı Sadık), İstanbul 1926.

Faydalanılan Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tasnifleri

- Ali Emiri, Sultan I. Abdülhamid (A.E, S.ABH.I)
- Baş Muhasebe Kalemî Dosya Usulü (D.BŞM)
- Baş Muhasebe Kalemî Bina Eminliği (D.BŞM.BNE.)
- Cevdet : (C) Askeriye (C.AS), Hariciye (C.HR),
- Hattı Hümayun (HAT)
- Maliyeden Müdevver (MAD)
- Ruus Kalemî (A.RSK)
- Mühimme Defterleri (A.DVN.MHM.d)